

Тетяна Сіровська
студентка IV курсу
архітектурного факультету
ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка,
науковий керівник: В. М. Ханко
мистецтвознавець, доц. кафедри образотворчого мистецтва
ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка

Картина М. О. Ярошенка «Всюди життя» та її роль у творчості художника

Анотація. У статті йдеться про особливості творчості М. О. Ярошенка, аналізується картина «Всюди життя», визначається її місце і роль у творчості митця та в мистецтві XIX ст. загалом.

Ключові слова: М. О. Ярошенко, «Всюди життя», культура XIX ст., передвижники, акварельний ескіз, гама, колористика, художник.

Постановка проблеми. За результатами ознайомлення з літературними джерелами, присвяченими обраній темі дослідження, на сьогоднішній день у науковому середовищі є багато досліджень творчості художників у різних аспектах, і не так багато ґрунтовних праць щодо їхніх окремих творів. Зокрема, не дослідженою в повній мірі є твір одного з відомих російських художників, українця за походженням, М. О. Ярошенка «Всюди життя».

Дана публікація є спробою детальніше виявити особливості творчості митця, його громадянську позицію, світосприйняття, високі моральні ідеали на прикладі зазначеної картини.

Актуальність дослідження. Останнім часом в Україні спостерігається поглиблений інтерес до культури XIX ст., до соціальних явищ, що були типовими для того часу. Це боротьба

основних класів — буржуазії та пролетаріату, поляризація суспільства, зіткнення протилежних тенденцій, стрімкий зліт матеріальної культури та початок відчуження особистості. Саме вони визначили характер духовної культури того часу. Художники втомилися від вимог об'єктивності й типізації. Народжується нова, суб'єктивна художня реальність, що відкривається в словах: «Важливо не те, як усі бачать світ, а те, як його бачу я, бачиш ти, бачить він» [10, с. 48]. Цей етап розвитку художньої культури характеризувався проникненням у глибини людської свідомості і почуттів, у складні процеси суспільного життя. Саме тому твори нашого земляка Миколи Олександровича Ярошенка й вирізняються широтою тематики та різноманіттям жанрів. Його творчість оцінювалася неоднозначно як його сучасниками у XIX ст., так і в наш час спричиняє незрозуміння його творів і

визначає актуальність їхнього деталь-ного дослідження.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Завданням автора цієї публікації є розкриття особливостей творчості М. Ярошенка крізь призму його твору «Всюди життя», який є предметом дослідження, а також визначення місця та ролі його у творчості митця та в художньому мистецтві XIX ст. загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найґрунтовніші дослідження творчості М. О. Ярошенка, на нашу думку, подано у працях В. Приткова «Николай Александрович Ярошенко» [9], «Очерки по истории русской живописи второй половины XIX века. Н. А. Ярошенко» [10]. Зауважимо, що в публікаціях відсутній аналіз однієї з найвідоміших його картин – «Всюди життя», що й стало визначальним фактором наукового інтересу.

Зазначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Картина М. О. Ярошенка, якою захоплювався Лев Толстой, не здобула ще у науці ґрунтовного аналізу, кроком до якого є це дослідження.

Новизна наукового дослідження полягає у спробі належним чином оцінити творчу спадщину нашого земляка М. Ярошенка, а комплексне вивчення обраної теми дозволить виразніше простежити мистецькі особливості його творчості.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок. Детальний всебічний аналіз окремих творів видатного митця М. О. Ярошенка, на нашу думку, є важливою

ланкою у формуванні належного осмислення його творчості, запобіжним засобом проти дилетантських суджень про його глибокозмістовні картини. Отож, запропонована публікація сприятиме детальнішому вивченню та належній оцінці творчого доробку художника і доводить необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Микола Ярошенко народився 1846 року в Полтаві. Тут минули його дитячі роки. Батько художника – Олександр Михайлович, високоосвічена людина, був військовим, дослужився до чину генерал-майора. Мати Любов Василівна – дочка відставного поручика. Схильність до малювання у хлопчика виявилася рано, але, за сімейною традицією, батько хотів, аби син зробив військову кар'єру, і в дев'ять років віддав його до Полтавського кадетського корпусу, де Микола привернув увагу вчителя малювання І. К. Зайцева [3]. Побачивши перші роботи Ярошенка, І. К. Зайцев розпізнав у хлопцеві майбутнього талановитого художника. Малюнки тих часів, які збереглися, засвідчують, що під керівництвом свого вчителя юний художник займався серйозно й успішно. По закінченні кадетського корпусу, в 1863 році, Ярошенко переїздить до Петербурга і вступає до Павлівського військового училища, звідки його 1867 року переводять до Михайлівської артилерійської академії. Водночас він стає вільним слухачем Академії мистецтв, юнак бере приватні уроки у популярного в 60-ті роки художника О. М. Волкова, відвідує вечірні класи рисувальної школи Това-

риства заохочування мистецтв, в якій викладав І. М. Крамської. Закінчивши у 1869 році на відмінно військовою академію, він продовжує успішно займатися мистецтвом [11, с. 10].

Творчість Миколи Ярошенка з перших самостійних кроків у мистецтві привернула пильну увагу художньої критики 70–80-х років XIX ст [7].

Ім'я художника набуло популярності у зв'язку з появою картини «Кочегар» (1878). Він першим серед російських живописців змалював образ заводського робітника, показавши його не тільки жертвою важкої праці, а й новою могутньою соціальною силою. Він був одним з яскравих, самобутніх художників, входив до складу Товариства передвижників, принципівий і твердий у своїх переконаннях художник-громадянин — побратими по творчому об'єднанню називали його стражем кращих традицій Товариства, совістю його [10, с. 6]. І коли дивишся на його картини, насправді переконуюєшся, що це була людина високих моральних ідеалів. Неодноразово художник дивував колег, критиків і публіку людяністю, глибоким співчуттям, якими були сповнені його твори. Багатох цікавило, звідки у людини з академічною військовою освітою стільки співчуття до горя простих людей. Все своє життя він був міцно пов'язаний з цим могутнім рухом, що об'єднав кращі художні сили під прапором боротьби за реалізм, народність і національну самобутність у мистецтві [11].

На художніх виставках передвижників Ярошенко одразу проявив себе як своєрідний художник із власною творчою темою, літописець життя

великого міста епохи капіталізму; «художник-демократ», він побачив у ньому і жертв буржуазного ладу, що опускаються «на дно» життя — міську бідноту, і зростаючий разом із розвитком капіталізму пролетаріат. М. Ярошенко невпинно шукав образ позитивного героя, ту силу, яка могла б звільнити людину від гноблення та експлуатації [8].

Микола Ярошенко створює композиції, присвячені різним соціальним типам його часу: революційній інтелігенції — «Ув'язнений» (1878), «Старе і молоде» (1881), передовій учнівській молоді — «Студент» (1881), «Курсистка» (1883). У цих роботах художник прагне змалювати узагальнений образ нового покоління — мислячого, цілеспрямованого, діяльного [12].

Значне місце у творчості М. Ярошенка займає портрет. Характерно, що його моделями завжди були люди, духовно йому близькі: художники І. М. Крамської (1876), В. М. Максимов (1878), І. К. Зайцев (1886), М. М. Ге (1890), письменники Г. І. Успенський (1884), М. Є. Салтиков-Шчедрін (1886), О. М. Плещеев (1887), В. Г. Короленко (1898).

Тонкою ліричністю пройняті жанрові картини М. Ярошенка 80–90-х років: «На гойдалці» (1888), «У теплих краях» (1890), «Мрійник» (1892).

Останні роки життя М. Ярошенко присвятив Уралу, де у вугільних копальнях шукав прототипи для задуманої картини з життя робітників. Однак раптова смерть не дала здійснитися задумам художника. Він помер 1898 року в Кисловодську. Життя М. Ярошенка було недовгим, але до-

волі яскравим, напруженим, гранично насиченим та плідним [5].

Серед жанрових робіт художника найбільш відомою стала картина «Всюди життя». Тема соціальних протиріч була однією з головних у творчості М. Ярошенка. Твір був намальований під враженням від розповіді Л. М. Толстого «Чим люди живі?». Художник поділяв думку про те, що любов є основою життя і що воно завжди там, де є любов, чим і була зумовлена початкова назва «Де Коханння – там і Бог» [10, с. 44].

Жодна з картин Миколи Ярошенка не користувалася таким визнанням народу. Жодна не була так поширена в репродукціях, листівках, ілюстраціях. Пройнята ідеями глибокого гуманізму, поваги та співчуття до простих, знедолених людей, вона посіла гідне місце серед найкращих робіт передвижників [1].

На полотні зображені в'язні арештантського вагона, що спостерігають за голубами. Автор, обираючи простий і нехитрий сюжет, підкреслює несправедливість реального життя: як можуть люди з такими обличчями, сповненими тепла й добрودушності, бути злочинцями? Вони набагато людяніші за тих, що лишилися по інший бік вагона, на волі.

Ми можемо розглядати картину як підсумок десятиліть плідної діяльності М. Ярошенка. Працював над нею художник майже рік. Упродовж 1887–1888 рр. він зробив акварельний ескіз до картини і наполегливо втілював його.

Картина «Всюди життя», мабуть, тому і стала широко відомою, оскільки фіксує зворушливий епізод, поба-

Микола Ярошенко.
Всюди життя. Полотно, олія. 212x106 см.
1888

чений художником на одній зі станцій. В ній, як це відзначалося, яскраво виражені особливості творчості М. Ярошенка: його висока гуманність, демократизм, життєлюбність, що характерні для його моральних поглядів.

Основна тема картини – глибока любов і повага до працюючої людини, віра в її природні добрі душевні якості, свідомість: стає зрозуміло, що зображені кримінальні злочинці – лише

жертви самодержавного, буржуазно-поміщицького ладу Росії, котрих в арештантський вагон загнали безпросвітно тяжке життя, безправ'я і свавілля. Герої картини – засланці. В арештантському вагоні їх везуть на каторгу або заслання. В дорозі потяг зупинився, а на платформу злетілися голуби. На дощатому настилі вони довірливо збирають крихти чорного арештантського хліба, які силля їм через ґрати малюк. Із посмішкою спостерігають за сценою інші арештанти: старий мудрий і добродушний селянин; робітник з хворим блідим обличчям, але з веселими зморшками біля очей, здивовано підняв брови вгору, а губи прошепотіли щось хороше... молодий солдат [12].

Центральна група персонажів нагадує Святе сімейство, в ній можна вгадати євангельських персонажів: Мадонну з немовлям, трьох волхвів з дарами у вигляді хлібних крихт і символічне позначення Бога-Батька – голуби [4, с. 95].

На першому плані – мати з малою дитиною. Руки її дбайливо тримають хлопчика, але думками вона далеко від цього недового й несподіваного свята волі. Вона вся – гіркі роздуми про долю сина, про його майбутнє. «У ній і в дитині є щось за композицією, що нагадує мадонну. Як ніби художник хотів своє глибоке співчуття до матері і дитини виразити в цьому традиційному образі» – пише М. С. Моргунів. Пригадуються слова художника на запитання: «Що ви пишете?» – «Мадонну», – відповів він із властивою йому тонкою усмішкою» [10, с. 45]. Але, зрештою, в картині немає нічого спільного з традиційним

ідеалізованим образом мадонни, що і є особливістю її, навіть у тому тлумаченні, яке давали великі художники, висловлюючи скорботу матері, що передчуває «хресний шлях» свого сина.

Про картину багато говорили, сперечалися, було зрозуміло, що головна ідея картини – це могутня сила добра, любов до життя, увага і співчуття до принижених та ображених. І хоча М. Ярошенко показав тільки один, на перший погляд, буденний епізод із життя засланців, соціальна насиченість образів – старий селянин, робітник, солдат, інтелігент, мати з невинним малям – розкривала великий суспільний сенс картини. Вона прозвучала звинуваченням не тільки царському суду, а й усьому ладу, всій несправедливій порочності системи – царизму [2].

Окрім суспільного значення, картина має промовисті художні особливості: динамічність композиції – фрагментарно, де в кадрі схоплено найголовніше; цілісність колірного ладу – зелено-жовтий вагон, сіре небо, сірі тюремні халати, зеленувато-сірі бліді обличчя, об'єднані в скорботну гаму, де темна, сілняна за кольором пляма (хустка матері) звучить сумним урочистим акордом. Цій колористичній групі вторить інша – вільні птахи на пероні: ті ж сірі, чорно-білі, жовто-бляклі тони.

У побудові картини художник виявив неабияку сміливість. Вона – поєднання трьох прямокутників: загального прямокутника всієї картини і двох вікон. Обличчя в'язнів такі виразні й своєрідні, ніби вкладені у потрійну раму. Вони закарбовуються в пам'яті назавжди.

М. Ярошенко немов зупинив мить гіркого життя простого, гнобленого народу, заточеного в брудний, обшарпаний, темний і вогкий зелений вагон. Усюди життя, – підкреслює художник, – воно скрізь, воно видніється в іншому вікні вагона, через яке летіється світло літнього дня, але його позбавлені ці прості бідні люди, що потрапили за ґрати [6].

Лев Толстой зауважував: «...Яка дивна річ! І так вона багато говорить вашому серцю ... Ви відходите від картини зворушеним ... На мою думку, все ж кращою картиною, яку я знаю, залишається картина художника Ярошенка «Всюди життя» [4, с. 49].

Головні висновки. Отже, як бачимо, в картині «Всюди життя» виявилось новаторство М. Ярошенка як у вирішенні сюжетно-тематичної

лінії, так і в композиційній побудові. Митець ніби відрізає рамками все зайве для сприйняття сюжету та ідеї картини, а те, що вразило його серце – подає крупним планом, ніби кінокадром. Цей новаторський прийом започаткував у мистецтві нове композиційне вирішення, що отримало продовження у творчості інших митців.

Саме ідейна насиченість і глибина розкриття психологічного образу людини робить картину «Всюди життя» неповторною, оригінальною та складною для сприйняття. Глибоке дослідження творчості М. О. Ярошенка дозволить повніше зрозуміти ідею його творчості, вивчити мистецькі особливості художника та систематизувати його творчу спадщину.

1. *Алтаев А.* Памятные встречи / А. Алтаев. – Л. : Искусство, 1946. – 305 с.
2. *Горобець П.* Видатний художник (До 60-річчя з дня смерті М. О. Ярошенка) / П. Горобець // Зоря Полтавщини. – 1958. – № 3. – С. 4.
3. *Горобець П. М. О. Ярошенко* (До 50-річчя з дня смерті) / П. Горобець // Зоря Полтавщини. – 1948. – № 2. – С. 4.
4. Государственная Третьяковская галерея. – Т. 1. – М. : Изд-во «Директ-Медиа», 2011. – 95 с.
5. *Локтионова Л. К. Н. А. Ярошенко.* Всюду жизнь / Л. К. Локтионова. – Ставрополь : Ставропольское книжное издательство, 1969. – 6 с.
6. *Микола Ярошенко: Художній альбом* / автор-упорядник С. Бочарова [та ін.]. – Полтава : АСМІ, 2006. – 88 с.
7. *Ніконенко Я.* Микола Олександрович Ярошенко (До 100-річчя з дня народження) / Я. Ніконенко // Зоря Полтавщини. – 1946. – № 1. – С. 4.
8. *Піаніда Б.* Художник, великий громадянин / Б. Піаніда // Зоря Полтавщини. – 1964. – № 4. – С. 4.
9. *Прытков В.* Николай Александрович Ярошенко / В. Прытков. – М. : Государственное издательство изобразительного искусства, 1956. – 40 с.
10. *Прытков В.* Очерки по истории русской живописи второй половины XIX века. Н. А. Ярошенко / В. Прытков. – М. : Издательство Государственной Третьяковской галереи, 1950. – 80 с.
11. *Савицкая Т.* В поисках правды и красоты: Очерк о художниках-передвижниках / Т. Савицкая. – М. : Изобразительное искусство, 1976. – 110 с.
12. *Секлюцький В. В.* Микола Олександрович Ярошенко / В. В. Секлюцький. – Ставрополь, 1963. – 150 с.

**Картина Н. А. Ярошенко «Всюду жизнь»
и ее роль в творчестве художника**

Татьяна Сировская

Аннотация. В статье речь идет об особенностях творчества М. О. Ярошенко, анализируется картина «Всюду жизнь», изучается и исследуется ее место и роль в творчестве художника и в искусстве XIX века в целом.

Ключевые слова: Н. А. Ярошенко, «Всюду жизнь», культура XIX в., Передвижники, акварельный эскиз, гамма, колористика, художник.

**Painting M.O. Yaroshenko «Throughout life»
and its role in the artist's work**

Tatyana Sirovskaya

Abstract. This article describes the main features of creativity of M.O. Yaroshenko, the feature of painting «Throughout the life» is analyzed, its place and role studied and investigated and its influence on the artist and the art of the XIX century as a whole.

Keywords: M.O. Yaroshenko, «Throughout life», culture XIX century. Artists – Wanderers, watercolor sketch, gamma, coloristics, artist.